

ZEYNEB SULTAN KÜLLİYESİ

Çeşme ve Sebili külliyesinin doğu-alt girişinin yanına yerleştirilmiştir. Külliye arsası içinde yer alan, millî mimarlık dönemi yapılarından sayılabilecek medresenin adı 1914 tarihli *Ders Vekâleti Defteri*'nde, "Vâlîde Sultan, nâm-ı diğer Vâni Efendi Medresesi" adıyla geçmektedir. Cami ile uyumlu olarak tuğla ve taş örgüyle inşa edilen fevkanî medresenin bodrum katı batı cephesindeki zeminin yüksekliği sebebiyle algılanamaz. Sokak tarafında tek katlı gibi görünen binanın içeride zemin seviyesinde beş, üstte on odası bulunmaktadır. Hazîre caminin batı tarafında yer almış, doğu tarafındaki bahçeye de sonradan üç adet mezar ilâve edilmiş, son çalışmalarda mezar sayısı 113 olarak tesbit edilmiştir. Hazîrede Zeyneb Sultan'ın türbesinden nakledilen mezarı, kocası Sadrazam Melek Mehmed Paşa ve 1911'de Yedikule surları yanından nakledilen Alemdar Mustafa Paşa'nın mezar taşları yanında Zeyneb Sultan'ın akraba ve ahfadı ile birçok saray vazifelisinin kabri bulunmaktadır. Çeşitli sebeplerle müdahalelere mâruz kalan külliye, yok olan ve ilâve edilen yapılarıyla Osmanlı mimarisinin bir dönemini temsil kabiliyetiyle önem arz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zeynep Sultan Camii Vakfıyesi ve Zeyilleri, VGMA, Defter nr. 743, sıra 80, s. 215, sıra 81, s. 222, sıra 82, s. 224; BA, İ.Ş.D, Dosya nr. 117, Gömlek nr. 7006; BA, MF. MKT, Dosya nr. 549, Gömlek nr. 59; Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi': İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mârî Yapılar* (haz. Ahmed Neziğ Galitekin), İstanbul 2001, s. 173-174; Halil Ethem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 96-97; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 158; Hikmet Ülgen, *İstanbul Camileri*, İstanbul 1966, s. 111-112; *Eminönü Camileri* (nşr. Eminönü Müftülüğü), İstanbul 1987, s. 221-222; Mübahat S. Küçüköğlü, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 57-59; İshak Güven Güveloğlu, *Osmanlı Mezar Taşları ve Zeynep Sultan Haziresi*, İstanbul 2008; Muzaffer Erdoğan, "Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk San'atkarı, Hassa

Baş Mimar Mehmed Tahir Ağa: Hayatı ve Meslekî Faaliyetleri", *TD*, VII/10 (1954), s. 157-180; Aygül Ağır, "Mehmed Tahir Ağa", *DBİst.A*, V, 367-368; Gülbin Gültekin, "Zeynep Sultan Camisi ve Sibyan Mektebi", a.e., VII, 550-551; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Mehmed Tahir Ağa", *DİA*, XXVIII, 535-536.



AHMET SACİT AÇIKGÖZOĞLU

ZEYNEL BEY TÜRBESİ

Hasankeyf'te

XV. yüzyılda inşa edilen türbe.

Dicle nehrinin kuzey sahilinde yer alır. Kitâbesinde türbenin Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Bey için yaptırıldığı yazılıdır. Diğer kitâbede tarih varsa da dökülmüştür. Zeynel Mirza Bey 1473'te Otlukbeli Savaşı'nda öldüğüne göre türbe bu yıllarda inşa edilmiş olmalıdır. Mimarı İran asıllı Abdurrahman oğlu Pîr Hüseyin'dir. Çevresinde gelişen külliye yapıları zamanla yıkılmış, türbe bazı kısımları dışında ana özellikleriyle günümüze kadar gelmiştir. Silindirik bir kaide üzerinde yükselen gövde dıştan daire, içten sekizgen planlıdır. Altında mezar odası bulunan yapının zemininden 4,50 m. yüksekliğe kadar olan kısmı taş, üzeri tuğlayla örülmüştür. Türbenin gövdesine çıkan merdivenleri, mumyalık bölümünün örtüsü ve alt kısımlardaki kaplama taşları dökülmüştür. Kaidenin doğusundan küçük bir kapıyla mezar odasına geçilmektedir. İçindeki kalıntılarla duvardaki yataklardan bu bölümün ahşap kirişlerle desteklenen basık bir tonozla kapatıldığı anlaşılmaktadır. Üst örtüde çok sayıda çömlek ve testi kullanılmıştır. Mumyalıkta mezar bulunmamaktadır. Gövdeye kuzeyden bir kapıyla girilmektedir. Tam karşısında aynı boyutlarda bir pencere açıklığı vardır. Sekizgen iç mekânın her kenarına kubbe geçişine kadar uzanan sivri kemerli nişler açılmıştır. Dikdörtgen nişlerin arasında kalan sekizgenin köşeleri kemer seviyesinde trompları hatırlatan mukarnaslı hücrelerle teşkilâtlandırılmıştır. Pandantif biçimli baklava motifleriyle süslenen geçiş üstünde mukarnas dolgululu kubbe kasağı yer alır. Çapı gövdeden daha dar olan çift cidarlı kubbe içten yarım küre, dıştan miğfer şeklindedir. İç kubbede dört, dış kubbede üç pencere vardır.

Türbenin mimarisi kadar firûze, mor, kahverengi, siyah ve beyaz renkli mozaik çinileriyle ve sırlı tuğlalardan oluşan süslemeleri de ilginçtir. Silindirik dış yüzeyin tamamı sırlı tuğlayla kaplanmıştır. Düz atkı taşı kapı ve pencere açıklıkları yüksek

sivri kemerlerle kuşatılarak eyvan türünde birer taçkapı görünümü verilmiştir. Nişleri çeviren altıgen geçme motifli kalın dikdörtgen çerçeve alttan birleşerek bütün gövdeyi dolaşmaktadır. Atkı taşı üzerindeki örgülü çiçekli küfi kitâbelerle kavradaki geometrik desenli mozaik çinili süslemeler dökülmüştür. Aynı teknikle işlenen kapı kemeri içinde yıldız formları arasına kelime kelime serpiştirilmiş usta kitâbesi yer almaktadır. Kemer alınlığında ise girift sülüsle iki değişik renkte ve karakterde yazılmış asıl kitâbe mevcuttur. Üçgen boşluklar kıvrık dal, rûmî ve palmetlerden oluşan bitki motifleriyle doldurulmuştur. Güneydeki pencere süslemeleri arasında tekrarlanan kitâbeler okunamayacak derecede bozulmuştur. Gövde, zikzak biçiminde dizilmiş firûze sırlı tuğla çerçeveler arasında yukarıdan aşağıya doğru Allah, Muhammed, Ahmed ve Ali adlarının tekrarlandığı, dört sıra satrançlı küfi yazı örneğiyle bezenmiş, ancak alt ve üst kısımları dökülmüştür. Kasağındaki köşeleri baklava dizileriyle biten zikzak motiflerden başka kubbenin süslemeleri de günümüze ulaşmamıştır. İçteki sekizgen duvarlar, 1,5 m. yüksekliğe kadar yeşil sırlı ve perdah tekniğiyle işlenmiş altıgen çinilerle kaplanmıştır. İç kubbenin tamamının beş ve altı köşeli yıldızlarla süslediği kalan izlerinden anlaşılmaktadır. Gövdenin diğer kısımları harçla sıvanmıştır.

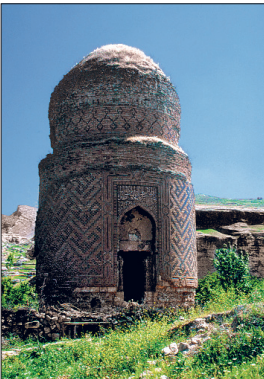
Zeynel Bey Türbesi plan, mimari ve süslemeleriyle Anadolu'daki türbe ve kümbetler arasında tek örnektir. Akkoyunlu döneminde Anadolu ile İran ve Azerbaycan kültürleri arasındaki yakın alışverişin canlı bir hâtırası olan yapı mimarisine Azerbaycan, sırlı tuğla ve mozaik çinili süslemeleriyle İran ve Timurlu, baklava motifli pandantiflere benzeyen kubbe geçişleriyle Celâyirli ve Osmanlı dönemi Irak yapılarını hatırlatmaktadır. XV. yüzyıl Türk-İslâm sanatının değişik yörelerindeki üslup özelliklerini bir araya getiren bu eser İlisu Barajı'nın tehdidi altındadır ve özgün yerinden taşınması planlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Gabriel, *Voyages*, s. 80-81; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 64-65; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1972, s. 140-141; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II: Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973, s. 194; Metin Sözen, *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul 1981, s. 148-151; a.mlf., "Akkoyunlular Sanatı", *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, İstanbul 1968, I, 131; Ali Kılıcı, "Hasankeyf Vakıf Eserleri", *V. Vakıf Haftası: 7-13 Aralık 1987*, Ankara 1987, s. 163.



ABDÜSSELÂM ULUÇAM

Zeynel Bey
Türbesi -
Hasankeyf